

Otillåtna samtal mellan anhållna i en polisarrest får inte spelas in utan rättsligt stöd

Beslutet i korthet: Tre anhållna som var misstänkta i samma utredning var placerade i polisens arrest i Västerås. Åklagaren hade beslutat om restriktioner som bl.a. avsåg de misstänkta rätt att placeras tillsammans med andra intagna och att vistas i gemensamhet med andra intagna.

Lokalerna i arresten var utformade så att de misstänkta hade möjlighet att kommunicera genom att ropa till varandra. När de misstänkta ropade på ett främmande språk misstänkte polisen att de försökte samordna sina berättelser. Enligt polisen var det inte möjligt att flytta någon av de misstänkta. En åklagare fattade i stället beslut om att de misstänkta skulle informeras om att deras samtal kunde komma att spelas in om de fortsatte att kommunicera i arresten. När de misstänkta fortsatte att ropa till varandra spelade arrestpersonalen in samtalen med en diktafon. Delar av det inspelade materialet åberopades som bevisning i domstol.

I beslutet uttalar JO att det är en självklar utgångspunkt att lokalerna i t.ex. en polisarrest ska vara tillräckligt ljudisolerade och även i övrigt utformade så att obehöriga kontakter mellan intagna om möjligt förhindras. JO:s granskning har inte avsett utformningen av lokalerna, men JO framhåller att den aktuella situationen i arresten innebär att Polismyndigheten måste utforma sin verksamhet i övrigt så att misstänkta som skulle kunna ha obehörig kontakt med varandra i lokalerna inte placeras där samtidigt.

En ljudupptagning av samtal mellan andra är enligt JO typiskt sett en integritetskänslig åtgärd, och det är angeläget att den som vidtar en sådan åtgärd har klart för sig vilka rättsliga förutsättningar som gäller för att den ska få vidtas.

Enligt JO kan restriktioner som innebär begränsningar i var en frihetsberövad får vistas inte verkställas genom att samtal som förs i strid med syftet med restriktionerna dokumenteras. JO gör vidare bedömningen att det bör krävas stöd i lag för att polisen ska få spela in en misstänkt i utredningssyfte, särskilt när det är fråga om en misstänkt som är frihetsberövad. Någon rätt att genom en ljudupptagning spela in vad en misstänkt som är frihetsberövad säger, om det inte är fråga om ett förhör, finns inte enligt JO. Det fanns därför inte rättsliga förutsättningar att spela in de misstänkta samtal i arresten.

Åklagaren kritiserades för att hon beslutade att de misstänkta samtal skulle spelas in och gav polisen direktiv att göra inspelningar, trots att det inte fanns rättsliga förutsättningar för det.

Bakgrund

Den 4 juli 2017 förvarades tre anhållna som var misstänkta för våldtäkt mot barn i polisens arrest i Västerås. De misstänkta var 16 år gamla. Åklagaren hade beslutat om restriktioner som bl.a. avsåg de misstänkta rätt att placeras tillsammans med andra intagna och att vistas i gemensamhet med andra intagna.

Polisinspektören AA uppmärksammade att de misstänkta kommunicerade med varandra genom att ropa genom väggarna på ett främmande språk. De misstänkta uppmanades att sluta ropa till varandra men fortsatte att göra det. AA tog då kontakt med förundersökningsledaren, vice chefsåklagaren BB. De diskuterade olika lösningar på den situation som uppkommit. BB bedömde att det var av synnerlig vikt att de misstänkta kommunikation upphörde eller dokumenterades och gav direktiv om att de skulle informeras om att deras samtal kunde komma att spelas in om de fortsatte att kommunicera i arresten.

AA informerade de misstänkta om att deras samtal skulle spelas in om de fortsatte att kommunicera med varandra. Han informerade dem också om att inspelningarna skulle översättas och kunde komma att användas som bevis. När de misstänkta fortsatte att ropa till varandra genom väggarna spelade arrestpersonalen in samtalen med en diktafon. Mellan kl. 15.45 den 4 juli 2017 och kl. 9.05 den 5 juli 2017 spelades totalt 26 minuter in. Delar av det inspelade materialet och en översättning av inspelningarna återopades senare av åklagaren som bevis i domstol.

Anmälan

Advokaten CC, som var offentlig försvarare för en av de misstänkta, anmälde det inträffade till JO. Hon var kritisk till åtgärden att spela in de misstänkta samtal och ifrågasatte om åklagarens beslut inte var ett kringgående av reglerna om hemliga tvångsmedel.

Utredning

JO uppmanade Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten att yttra sig.

Polismyndighetens yttrande

Polismyndigheten (DD) yttrade sig efter att de befattningshavare som berörs av JO:s utredning fått tillfälle att lämna upplysningar. Polismyndigheten lämnade följande redogörelse.

Den 20 juni 2017 tog polisen upp en anmälan om våldtäkt mot barn och samma datum inleddes en förundersökning. Åklagare och tillika förundersökningsledare BB beslutade den 3 juli 2017 att anhålla en person som misstänkt för våldtäkt mot barn. Samma dag anhölls av samma åklagare en andra person och dagen därpå även en tredje person. Samtliga anhållna var 16 år gamla. Anhållningsbesluten förenades med beslut om restriktioner på grund av kollusionsfara. Restriktionerna bestod bl.a. av inskränkningar i rätten att placeras tillsammans samt vistas i gemensamhet med andra intagna. I detta låg att de anhållna inte fick samtala med varandra under anhållningstiden. Samtliga tre anhållna togs i förvar genom att placeras i varsitt enrum i polisarresten i Västerås.

Polisinspektör AA uppfattade den 4 juli 2017 att de tre anhållna personerna utbytte information med varandra genom att ropa och skrika högt till varandra genom väggarna. Samtalen skedde på somaliska och upphörde inte trots att både AA och arrestpersonalen vid flera tillfällen uppmanade de intagna att sluta. Enligt vad som framkommit fanns det i det skedet ingen möjlighet att omplacera de tre frihetsberövade personerna. AA – som befarade att de misstänkta personerna försökte försvåra utredningen genom att samordna sina berättelser – tog upp saken med förundersökningsledaren och åklagaren BB. Efter diskussion om olika lösningar gav åklagaren direktiv om att de frihetsberövade först skulle underrättas om att deras samtal kunde komma att spelas in om de fortsatte att meddela sig med varandra och att personalen därefter skulle tillse att ytterligare samtal dem emellan faktiskt spelades in.

AA begav sig till polisarresten med en digital diktafon för ljudupptagning och instruerade där arrestpersonalen hur diktafonen fungerade. I sällskap av arrestpersonal gick han sedan in i vart och ett av rummen där de tre anhållna var placerade. Där informerade han dem, en i sänder, om att med hänsyn till att de inte hade lyssnat på personalens tidigare tillsägelser att inte kommunicera med varandra, och då det befarades att de var i färd med att samordna framtida berättelser, så skulle deras inbördes samtal hädanefter spelas in och översättas. Han sade också till dem att inspelningen skulle kunna komma att användas mot dem vid en kommande rättegång. De tre anhållna bekräftade var för sig att de förstod innebörden av den information som de fått del av.

En stund efter att AA lämnade polisarresten började de tre frihetsberövade personerna åter kommunicera med varandra. Under det att samtalen mellan de misstänkta återupptogs ställde sig arrestpersonal i korridoren utanför förvaringsrummen och spelade in samtalen med diktafonen som AA hade överlämnat. Detta ska ha skett [vid flera tillfällen under] kvällen den 4 [juli] och natten den 5 juli 2017. Den sammanlagda inspelningstiden uppgick till 26 minuter. Ljudupptagningen skedde i omgångar och endast i samband med att de berörda anhållna samtalade med varandra.

Ärendet kom sedan att övertas av åklagare EE, vilken såg till att inspelningen från arresten översattes. Av den utskrivna konversationen mellan de frihetsberövade personerna framgår bl.a. att samtliga fällt yttranden där de hänvisar till att samtalen dem emellan spelades in. Vid några tillfällen förekommer uppmaningar att ”hålla tyst” i anslutning till sådana yttranden. De berörda talar även om en film och konsekvenserna av att polisen hittar filmen.

Av uppgifter AA lämnat med anledning av JO:s utredning framgår att anhållningsavdelningen hos polisen i Västerås finns i arrestavdelningen, med ett fåtal rum som ligger bredvid varandra, och att ordinarie anhållningsavdelning sedan länge är tagen ur bruk av säkerhetsskäl.

Polismyndigheten redovisade följande bedömning.

Utgångspunkter för bedömningen om det funnits rättsliga förutsättningar för åtgärden att spela in samtalen mellan de frihetsberövade

Åtgärden att spela in de frihetsberövades samtal får antas ha skett mot deras vilja. Polismyndigheten har dock ingen anledning att ifrågasätta uppgifterna om att de frihetsberövade i förväg blev informerade om att deras samtal skulle komma att spelas in och att de också fick information om anledningen till det samt att inspelningarna skulle komma att användas mot dem som bevisning i en kommande rättegång. Detsamma gäller uppgiften om att de berörda bekräftade att de förstod innebörden av den information som lämnades. Av utskriften av inspelningarna framgår också att de berörda visste om att samtalen dem emellan spelades in.

Polismyndigheten utgår således i bedömningen från att inspelningen inte kan sägas ha skett i hemlighet och att de berörda, som visserligen endast var 16 år gamla, insett att deras samtal skulle komma att spelas in. Det har därmed inte varit fråga om någon olovlig avlyssning. Inspelningarna har inte heller varit tillståndspliktiga enligt bestämmelserna om hemliga tvångsmedel.

Det framgår av den konversation som spelades in att de frihetsberövade personerna begränsade sina uttalanden, eftersom de visste om att deras samtal spelades in. En utgångspunkt för den fortsatta bedömningen av det inträffade är därmed att åtgärden att spela in samtalen utgjorde en sådan inskränkning i enskildas yttrande- och informationsfrihet som förutsätter direkt lagstöd [...].

Ytterligare en utgångspunkt för bedömningen är att de restriktioner som hade ålagts de frihetsberövade redan innefattade en begränsning i deras grundlagsskyddade rättigheter i den meningen att de inte fick placeras tillsammans med andra intagna eller vistas i gemensamhet. Det får vidare anses vara underförstått att restriktionerna syftade till att förhindra kommunikation dem emellan.

Har det funnits rättsligt stöd för inspelningsåtgärderna?

Polismyndigheten har en författningsreglerad skyldighet att utreda brott. Det åligger vidare Polismyndigheten att verkställa de restriktioner som beslutats av åklagare. Varken i häkteslagen eller i annan lagstiftning som det finns anledning att överväga i detta sammanhang har Polismyndigheten kunnat finna någon regel som ger uttryckligt stöd för den inspelningsåtgärd som genomfördes i nu aktuellt fall.

Det råder viss osäkerhet i frågan vilka åtgärder som – utan direkt stöd i lag – kan vidtas för att verkställa ett i och för sig lagligen beslutat tvångsmedel. Det finns såvitt bekant inte heller några allmänna regler som beskriver de brottsbekämpande myndigheternas rätt att inhämta information [...].

Även om restriktionerna enligt sin ordalydelse avsåg hur de frihetsberövade skulle vara placerade och vistas, anser Polismyndigheten att skäl kan anföras till stöd för uppfattningen att omständigheterna i ärendet var sådana att det var befogat att spela in samtalen som ett led i verkställigheten av de restriktioner som beslutats. I den delen hänvisas till vad som anförts ovan om utgångspunkterna för bedömningen. I tillägg därtill kan följande anföras.

Det sätt som restriktionerna kom att verkställas innebar visserligen en begränsning i de enskildas grundlagsskyddade rättigheter, eftersom kommunikationen dem emellan begränsades. I detta fall har det emellertid funnits i laga ordning fattade beslut om restriktioner som syftade just till att förhindra kommunikation mellan de frihetsberövade, vilket alltså redan i sig innebar en begränsning i deras grundlagsskyddade rättigheter.

Om de beslutade restriktionerna hade verkställts på avsett sätt så hade all kommunikation mellan de tre anhållna förhindrats. I jämförelse med det framstår inspelningen av samtalen inte som lika ingripande, eftersom de anhållna kunde konversera med varandra. Inspelningen i sig kan inte anses ha inneburit någon betydande olägenhet för de anhållna (se nedan). Åtgärden att spela in de frihetsberövades samtal innebar därmed inte någon ytterligare begränsning av deras grundlagsskyddade rättigheter utöver vad som följde av restriktionsbesluten.

Vid en bedömning i efterhand anser Polismyndigheten ändå att det är tveksamt om ovan nämnda skäl och de tämligen speciella omständigheter som förelåg i arresten vid tillfället kan anses utgöra stöd för slutsatsen att det fanns rättsliga förutsättningar att spela in samtalen som ett led i att verkställa restriktionsbesluten. Det förefaller emellertid inte ha funnits någon regel i författning som uttryckligen hindrade att åtgärden vidtogs i syfte att samla in information i brottsutredningen.

Var åtgärderna förenliga med allmänna principer?

Även om det fanns förutsättningar att med stöd av gällande rätt vidta nu aktuell inspelningsåtgärd, vilket alltså framstår som en delvis öppen fråga, krävdes därtill att åtgärden var försvarlig med allmänna principer för användning av tvångsmedel.

Av utskriften av den inspelade konversationen som de frihetsberövade hade mellan cellerna i arresten framgår att åtgärden sannolikt hade viss effekt för att neutralisera kollusionsfaran. Det som spelades in har därtill haft viss betydelse från bevissynpunkt enligt vad som framgår av tingsrättens domskäl.

Det står dock klart att de behov som föranlett åtgärden i första hand kunde hänföras till att de frihetsberövade hade placerats i arrestlokaler som medgav att de kunde kommunicera med varandra genom att tala högljutt. Det framgår också att sådan kommunikation förekom både före och efter det att samtalen spelades in. På ett sätt var således skadan redan skedd, i vart fall när det gällde att förhindra risken för kollusion.

Av betydelse för bedömningen om åtgärden var proportionerlig är också vilket intrång eller men i övrigt som åtgärden innebar för de berörda. Ljudupptagning av samtal mellan andra personer, oavsett om någon av de personer som deltar i samtalet vet om upptagningen eller inte, kan betraktas som en typiskt sett integritetskänslig åtgärd. Hänsyn måste också tas till de frihetsberövade personernas unga ålder i detta fall.

De som berördes av inspelningarna var misstänkta för allvarlig brottslighet och de hade ålagts restriktioner. Polismyndigheten utgår från att de berörda också informerats om och förstått syftet med restriktionerna, även om det var fråga om unga personer. De frihetsberövade var vidare medvetna om att deras samtal skulle komma att spelas in och att det som spelades in skulle kunna komma att användas mot dem vid en kommande rättegång, även om det kan antas att inspelningarna ägt rum mot deras vilja. Innan åtgärderna vidtogs har personalen försökt att förmå dem att upphöra med sina kontakter, vilket inte skedde trots tillsägelser och uppmaningar. Inspelningarna har därtill skett i ett tidigt skede av förundersökningen, då behovet av restriktioner anses särskilt starkt. Det ska även beaktas att inspelning endast har skett under en begränsad tidsperiod (26 minuter).

Mot angiven bakgrund kan åtgärden att spela in samtalen inte anses ha inneburit något betydande integritetsintrång eller olägenhet för de frihetsberövade personerna. Åtgärden kan inte heller anses som så ingripande eller kränkande att den stod i missförhållande till syftena med åtgärden.

Polismyndigheten gör sammantaget bedömningen att åtgärden var förenlig med proportionalitetsprincipens krav. Även om det avsedda resultatet hade kunnat uppnås genom omplacering av de frihetsberövade har Polismyndigheten ingen anledning att ifrågasätta uppgifterna att det inte fanns någon sådan möjlighet vid det aktuella tillfället. Med detta som utgångspunkt anser Polismyndigheten att åtgärden även var förenlig med behovsprincipen.

Var åtgärden lämplig?

Beslut om sådana restriktioner som det var frågan om i nu aktuellt ärende ska självfallet i första hand verkställas genom begränsningar i den fysiska miljön. Om inte det är möjligt måste andra alternativ övervägas, exempelvis omplacering.

Enligt Polismyndigheten ska inspelning av frihetsberövades samtal i arresten självfallet inte användas som ett sätt att upprätthålla restriktioner. Det är av uppenbara skäl också en olämplig metod för att samla in bevisning.

Det finns anledning att iaktta stor försiktighet när det gäller att använda osedvanliga metoder för att upprätthålla beslut om restriktioner. I detta fall

uppkom en tämligen speciell situation i arresten och inspelningen bedömdes som en nödvändig åtgärd för att förhindra kommunikation mellan de tre anhållna. Den innebar inte någon betydande olägenhet.

Polismyndigheten gör sammantaget bedömningen att åtgärden att spela in de frihetsberövades samtal torde kunna hänföras till gränsområdet mellan vad som var en lagenlig åtgärd för att verkställa restriktionsbeslut och vad som med hänsyn till legalitetsprincipens krav inte kan anses ha varit det.

Mot denna bakgrund och med beaktande av att lagligheten av åtgärderna var svårbedömda gör Polismyndigheten bedömningen att åtgärden till nöds kan anses som godtagbar, eftersom det inte synes ha funnits några andra alternativ för att begränsa kommunikationen mellan de berörda. Åtgärden var emellertid mindre lämplig, trots att det förelåg speciella omständigheter i detta fall.

Avslutande kommentarer

Inget i utredningen tyder på annat än att de aktuella ljudinspelningarna var en enskild händelse. För det fall att något liknande skulle inträffa igen, vilket bedöms som mindre sannolikt, anser Polismyndigheten att restriktionerna ska upprätthållas genom åtgärder i den fysiska miljön eller genom att omplacera de frihetsberövade.

Åklagarmyndighetens yttrande

Åklagarmyndigheten (vice riksåklagaren FF) yttrade sig efter att de befattningshavare som berörs av JO:s utredning fått tillfälle att lämna upplysningar. Åklagarmyndigheten lämnade följande redogörelse.

Samtliga [anhållna] var 16 år gamla och hade restriktioner p.g.a. kollusionsfara. De var placerade på arresten i Västerås. Den 4 juli underrättades [vice chefsåklagaren BB] av polisen om att de anhållna kommunicerade med varandra, på ett främmande språk, genom att ropa högt genom väggarna och att de fortsatte med det trots att polisen flera gånger uppmanat dem att sluta. [BB] bedömde att det var av synnerlig vikt att säkerställa att de misstänkta kommunikation upphörde alternativt dokumenterades och gav direktiv om att de anhållna skulle informeras om att deras samtal kunde komma att spelas in om de fortsatte att kommunicera i arresten. De anhållna fortsatte trots detta samtalen och inspelning skedde därför.

Åklagarmyndigheten redovisade följande bedömning.

Av Europakonventionen och regeringsformen följer att det allmänna som utgångspunkt måste ha lagstöd för åtgärder som vidtas i förhållande till enskilda. Det gäller inte minst för åklagare och myndigheterna inom rättsväsendet, särskilt vad avser åtgärder under en förundersökning och när dessa vidtas under ett tvångsingripande mot en enskild. Sådant lagstöd finns för olika åtgärder i bl.a. rättegångsbalken (RB) och häkteslagen [...]. Av intresse kan även vara t.ex. bestämmelser om personuppgiftsbehandling. När det gäller åtgärder mot barn, personer under 18 år, är kraven i lagstiftningen dessutom många gånger strängare än vad som gäller i förhållande till vuxna. Att en viss åtgärd inte är straffbelagd eller annars uttryckligen förbjuden kan inte tas till intäkt för att den är tillåten och därtill lämplig.

Den principiella frågan i detta ärende är om inspelningen av samtalet kan sägas ha skett hemligen eller med tvång och därmed saknat stöd i lag. [— — —]

Inledningsvis vill jag anföra följande. När, som i ett fall som det nu aktuella, en myndighet utsätts för svårigheter att praktiskt genomföra ett beslut om restriktionsanvändning – att förhindra anhållna från att kommunicera med varandra – kan jag konstatera att det inte primärt är en fråga att lösa för

åklagaren utan en fråga för den myndighet som ansvarar för den fysiska förvaringen. När frågan ändå lyfts till åklagaren, och denne inte stannar vid att hänvisa frågan åter, har åklagaren enligt min mening att i första hand uppmana den andra, för arresten ansvariga, myndigheten att noga undersöka alternativet till att genom åtgärder i den fysiska miljön åstadkomma att den otillåtna kommunikationen inte kan fortgå. Det jag främst tänker mig är förstås att genom en omplacering öka avståndet mellan de anhållna. I en situation där samtliga rimliga sådana fysiska alternativ undersökts i syfte att omöjliggöra en otillåten kommunikation uppstår frågan om, och i så fall vilka, andra åtgärder som står till buds.

Beträffande frågan om inspelningen i detta fall har varit tillåten vill jag anföra följande.

Å ena sidan kan hävdas följande. De anhållna har haft restriktioner med stöd av 24 kap. RB och häkteslagen. Samtalen har inte förts förtroligt utan genom högljudda rop i arresten och de har skett trots upprepade tillsägelser om att samtalen inte varit tillåtna och därför skulle upphöra. De anhållna har fått information om att inspelning kunde komma att ske och inspelningen har därmed inte varit hemlig i den mening som avses med regleringen om hemliga tvångsmedel. Inspelningen har vidare begränsat sig till 26 minuter. Inspelningen har, som det får förstås, syftat till att när samtalen inte fysiskt kunnat hindras i stället skapa förutsättningar för att i efterhand kunna kontrollera om samtalen haft ett innehåll som rört utredningen, och därmed avsett att skada den, för att i sådant fall möjligen kunna använda det som bevisning. Inspelningen bör ses i ljuset av anhållandena och restriktionerna, dvs. närmast som en förlängning av de tvångsmedlen, och den har inte varit oproportionerlig. Inspelningen kan därför inte anses ha utgjort något intrång i de anhållnas personliga integritet, i vart fall inte i någon betydande mån, och inte heller skett tvångsvis eller mot de anhållnas vilja.

Å andra sidan kan även följande konstateras. Det har varit fråga om att tekniskt dokumentera samtal. Åtgärden har vidtagits under tvångsmedlet frihetsberövande. Det kan vidare inte sägas ha varit möjligt för de anhållna att säkert avgöra om, och i så fall, när inspelningen påbörjats och hur omfattande denna varit. Inspelningen har alltså inte skett helt öppet för dem. För de anhållna kan dessutom samtalet ha upplevts som förtroligt, eftersom de fört detta på ett främmande språk, som personalen inte förstått och just därför påtalat för dem att de skulle upphöra med. Till detta kommer att de anhållna har varit endast 16 år gamla. Deras förmåga att inse allvaret i informationen om att en inspelning kunde komma att ske får dessutom antas ha varit mindre än vad som generellt sett gäller för en vuxen i motsvarande situation. Mot denna bakgrund måste inspelningen anses ha varit otillåten.

Med en betoning av den skyldighet som måste föreligga att i första hand försöka lösa en situation som den aktuella – att säkra en utredning om allvarlig brottslighet som riskerar att skadas – genom olika fysiska arrangemang har jag i detta ärende ändå en viss förståelse för att åklagaren i den uppkomna situationen gett sitt stöd åt inspelningsåtgärden. Med hänsyn till att frågan om inspelningens laglighet varit svårbedömd och att åtminstone dess lämplighet kunnat diskuteras är det dock min mening att en försiktighet med att vidta åtgärden hade varit påkallad.

Rättslig reglering

Restriktioner för intagna som är misstänkta för brott

En intagen som är häktad, anhållen eller gripen på grund av misstanke om brott får åläggas inskränkningar i sin rätt till kontakt med omvärlden (restriktioner), om det finns risk för att han eller hon undanröjer bevis eller på något annat sätt försvårar sakens utredning (se 6 kap. 1 § häkteslagen). Sådana restriktioner kan

avse bl.a. inskränkningar i rätten att placeras tillsammans med andra intagna och rätten att vistas i gemensamhet med andra intagna (se 6 kap. 2 § häkteslagen). Åklagaren får inte besluta om några andra restriktioner än de som anges i 6 kap. 2 § häkteslagen (se Gunnel Lindberg, Straffprocessuella tvångsmedel, fjärde uppl., s. 814).

Verkställigheten av ett frihetsberövande får inte innebära andra begränsningar i den intagnes frihet än de som följer av häkteslagen eller som är nödvändiga för att ordningen eller säkerheten ska kunna upprätthållas. En kontroll- eller tvångsåtgärd får endast användas om den står i rimlig proportion till syftet med åtgärden. Om en mindre ingripande åtgärd är tillräcklig ska den användas. (Se 1 kap. 6 § häkteslagen.)

Olovlig avlyssning och hemlig rumsavlyssning

Den som olovligen med hjälp av ett tekniskt hjälpmedel för återgivning av ljud i hemlighet avlyssnar eller tar upp bl.a. tal i enrum eller samtal mellan andra som han eller hon inte deltar i gör sig skyldig till brottet olovlig avlyssning (4 kap. 9 a § brottsbalken). Med ”i hemlighet” avses att det tekniska hjälpmedlet antingen hålls helt dolt för den som blir utsatt för avlyssningen eller inspelningen eller att han eller hon är totalt omedveten om att det för tillfället är i funktion (se prop. 1975:19 s. 103).

Hemlig rumsavlyssning är ett straffprocessuellt tvångsmedel som innebär att avlyssning eller upptagning görs i hemlighet och med ett tekniskt hjälpmedel som är avsett att återge ljud samt som avser bl.a. tal i enrum och samtal mellan andra (27 kap. 20 d § rättegångsbalken). Tillstånd till hemlig rumsavlyssning ges av rätten, efter ansökan av åklagaren (27 kap. 21 § rättegångsbalken). Det är inte fråga om hemlig rumsavlyssning i den mening som avses i rättegångsbalkens bestämmelser om någon av dem som deltar i samtalet är medveten om att samtalet avlyssnas eller spelas in för att avlyssnas senare (se Gunnel Lindberg, Straffprocessuella tvångsmedel, fjärde uppl., s. 578).

Utformning av förvaringsrum i en polisarrest

Ett förvaringsrum i en polisarrest ska vara tillräckligt ljudisolerat och även i övrigt utformat så att obehöriga kontakter mellan den intagne och andra om möjligt förhindras (se 2 § förordningen om utformningen av häkten och polisarrester).

Ledningen av en förundersökning

Undersökningsledaren har ansvar för förundersökningen i dess helhet. Han eller hon ska se till att utredningen bedrivs effektivt och att den enskildes rättssäkerhetsintressen tas till vara. Undersökningsledaren ska också ge dem som biträder honom eller henne de direktiv som behövs för arbetet. (Se 1 a § andra stycket förundersökningskungörelsen.)

När förundersökningen leds av en åklagare får han eller hon anlita biträde av Polismyndigheten för att genomföra den. Åklagaren får också uppdra åt en polis

att vidta en viss åtgärd som hör till förundersökningen, om det är lämpligt med hänsyn till åtgärdens beskaffenhet. (Se 23 kap. 3 § andra stycket rättegångsbalken.) Åklagarens rätt att begära biträde av Polismyndigheten motsvaras inte av någon ovillkorlig skyldighet för denna att göra det åklagaren begär, men av regleringen i sin helhet och det sätt på vilket den sedan länge tillämpas får det anses följa att Polismyndigheten ska se till att de utredningsdirektiv som åklagaren i egenskap av förundersökningsledare ger leder till adekvata åtgärder (se JO 2012/13 s. 94, dnr 4217-2010).

Bedömning

Min granskning har avsett åtgärden att spela in de anhållna när de ropade till varandra mellan cellerna i arresten. Jag går alltså inte in på frågor om hur inspelningarna användes i brottsutredningen.

Utformningen av arrestlokalerna

En effektiv brottsutredning och lagföring kräver att den som grips, anhålls eller häktas för ett brott i vissa fall kan åläggas restriktioner i sina kontakter med omvärlden så att han eller hon inte undanröjer bevis eller på något annat sätt försvårar sakens utredning. För att förhindra att en misstänkt samordnar sin berättelse med en annan misstänkt eller försöker påverka vad en annan misstänkt berättar för polisen kan restriktionerna avse bl.a. inskränkningar i den misstänktes rätt att placeras tillsammans med andra intagna eller att vistas i gemensamhet med andra intagna. Som både Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten anfört ska sådana restriktioner i första hand verkställas genom begränsningar i den fysiska miljön i lokalerna där de misstänkta förvaras. Det är en självklar utgångspunkt att lokalerna i t.ex. en polisarrest ska vara tillräckligt ljudisolerade och även i övrigt utformade så att obehöriga kontakter mellan den intagne och andra om möjligt förhindras (se 2 § förordningen om utformningen av häkten och polisarrest).

Av uppgifter AA lämnat med anledning av JO:s utredning framgår att den aktuella anhållningsavdelningen hos polisen i Västerås finns i arrestavdelningen, med ett fåtal rum som ligger bredvid varandra, och att den ordinarie anhållningsavdelningen sedan länge inte används av säkerhetsskäl. Det är anmärkningsvärt att verksamheten vid anhållningsavdelningen i Västerås sedan lång tid finns i lokaler som, enligt vad som kommit fram i detta ärende, inte lever upp till de krav på ljudisolering som ställs i förordningen om utformningen av häkten och polisarrest. Min granskning har inte avsett utformningen av lokalerna, och jag har därför inte ett tillräckligt underlag för att kritisera Polismyndigheten i det avseendet. Jag vill dock framhålla att den aktuella situationen innebär att Polismyndigheten måste utforma sin verksamhet i övrigt så att misstänkta som skulle kunna ha obehörig kontakt med varandra i lokalerna inte placeras där samtidigt.

Åtgärden att spela in de misstänkta samtal

Jag delar Polismyndighetens uppfattning att en ljudupptagning av samtal mellan andra typiskt sett är en integritetskänslig åtgärd. Det gäller även om någon av dem känner till inspelningen och i synnerhet om någon av dem är föremål för ett frihetsberövande. Det är angeläget att den som vidtar en sådan åtgärd har klart för sig vilka rättsliga förutsättningar som gäller för att den ska få vidtas.

Av utredningen framgår att de misstänkta informerades om att deras samtal skulle komma att spelas in om de fortsatte att ropa till varandra. Inspelningarna var därför enligt min uppfattning inte hemliga i den mening som avses i bestämmelserna om hemlig rumsavlyssning och olovlig avlyssning och kan därför inte sägas ha gjorts i strid med de bestämmelserna.

Om det uppmärksammas att misstänkta som har ålagts restriktioner försöker kringgå dessa genom att ropa till varandra är en enligt min mening naturlig första åtgärd att tillfälligt flytta en eller flera av dem till en annan del av polisens lokaler och samtidigt utreda möjligheterna att flytta dem till lokaler för förvaring av frihetsberövade någon annanstans. Polismyndigheten har dock uppgett att det inte fanns möjlighet att omplacera de misstänkta som ärendet rör. Jag är tveksam till om det var helt uteslutet att flytta en eller två av dem, men har inte underlag att slå fast att det var möjligt.

Det var naturligtvis viktigt att de misstänkta inte skulle ha möjlighet att kommunicera med varandra. Restriktionerna innebar att de inte skulle placeras tillsammans med andra intagna eller vistas i gemensamhet med andra intagna. Som framgått ska sådana restriktioner i första hand verkställas genom begränsningar i den fysiska miljön i förvaringslokalen eller genom valet av förvaringsställe för den misstänkte. Det kan dock självfallet finnas situationer när andra åtgärder är nödvändiga för att upprätthålla ett beslut om restriktioner, t.ex. vid transporter eller när misstänkta förs till eller från förhör.

Såväl Polismyndigheten som Åklagarmyndigheten har gett uttryck för att åtgärden att spela in samtalen kan ses som ett led i verkställigheten av restriktionerna. Jag delar inte den uppfattningen. Enligt min mening kan restriktioner som innebär begränsningar i var en frihetsberövad får vistas inte verkställas genom att samtal som förs i strid med syftet med restriktionerna dokumenteras. Jag konstaterar också att varken rättegångsbalkens, häkteslagens eller häktesförordningens bestämmelser ger stöd för att upprätthålla restriktioner genom att spela in vad en misstänkt säger.

BB har uppgett att hon gav direktiv om inspelningen eftersom hon bedömde att det var av synnerlig vikt att de misstänkta kommunikation upphörde eller dokumenterades. De inspelningar som gjordes åberopades som bevis till stöd för åtalet. Det är mot den bakgrunden svårt att frigöra sig från tanken att ett av syftena med att spela in samtalen var att säkra bevisning i brottutredningen i den situation som uppkommit till följd av att arrestlokalerna var utformade så att de misstänkta hade möjlighet att kommunicera med varandra.

När det gäller inspelningar av förhör i en förundersökning har regeringen uttalat att det är angeläget att förutsättningarna för inspelning regleras i lag (se prop. 2016/17:68 s. 42 och hänvisningarna där). Sådana bestämmelser finns i 23 kap. 21 b § rättegångsbalken. Motsvarande bedömning måste enligt min uppfattning göras i fråga om andra inspelningar av en misstänkt som görs i utredningssyfte, särskilt när det är fråga om en misstänkt som är frihetsberövad. För att en sådan utredningsåtgärd ska få vidtas bör det alltså krävas stöd i lag.

Bestämmelser om vissa åtgärder som kan vidtas i en utredning finns i 28 kap. 14 § rättegångsbalken och i förordningen om fingeravtryck m.m. Av dessa framgår att polisen under vissa förutsättningar har rätt att fotografera, ta fingeravtryck eller vidta liknande åtgärder med en misstänkt som är anhållen. En anhållen får också videofilmas. Förutsättningarna för att få vidta sådana åtgärder är uttömmande reglerade genom förordningen. Någon rätt att genom en ljudupptagning spela in vad en misstänkt som är frihetsberövad säger, om det inte är fråga om ett förhör, finns alltså inte. (Se 2 § första stycket 3 och 4 § förordningen om fingeravtryck m.m. och Peter Fitger m.fl., Rättegångsbalken, 1 oktober 2018, Zeteo, kommentaren till 28 kap. 14 §.)

Sammanfattningsvis gör jag alltså bedömningen att det inte fanns rättsliga förutsättningar att spela in de misstänkta samtal, vare sig som ett led i att verkställa eller upprätthålla restriktionerna eller för att utreda det brott som de var misstänkta för.

Jag har förståelse för att åtgärder behövde vidtas snabbt när misstänkarna om att de misstänkta försökte samordna sina berättelser uppstod och för att frågan om det var lagligt att spela in samtalen kunde uppfattas som svårbedömd. Det är dock ett grundläggande krav att den som fattar beslut om en åtgärd har klart för sig vilka rättsliga förutsättningar som gäller för att åtgärden ska kunna vidtas. Även om det finns ett behov av att snabbt vidta en åtgärd måste beslut om tvångsmedel eller andra integritetskänsliga åtgärder föregås av noggranna överväganden. Det gäller särskilt om lagligheten av en åtgärd är svårbedömd. BB ska kritiseras för att hon beslutade att de misstänkta samtal skulle spelas in och gav polisen direktiv att göra inspelningar, trots att det inte fanns rättsliga förutsättningar för det.

Eftersom det ingår i polisens uppgifter att se till att utredningsdirektiv från en åklagare leder till adekvata åtgärder avstår jag från att kritisera Polismyndigheten för att åklagarens direktiv om att spela in samtalen genomfördes trots att det inte fanns rättsliga förutsättningar för åtgärden.

Mot bakgrund av vad Polismyndigheten, och även Åklagarmyndigheten, anför om att de misstänkta informerades om att deras samtal kunde komma att spelas in och användas i en kommande rättegång vill jag avslutningsvis peka på vikten av att en misstänkts försvarare informeras om åtgärder som kan ha betydelse för den misstänktes försvar.

Ärendet avslutas.